

Rajzra magyar!

Szakíthatnának végre közíróink ama téveszmeisméltásával, hogy a rajznak alárendelt szerepe volt a művészetek sorában a XX. századig. Mert ilyen indítással tálalja az írott és a virtuális média a debreceni MODEM-ben *Szabadkéz – Rajz a magyar képzőművészetben tegnap és ma* címmel nyílt kiállítást,¹ amely éppen ezt a dogmát is célba veszi ötletesen és sokoldalúan.

Ne tagadjuk, a magyar művészet időszámítása a zivataros századokban késik, de ezt a beállítást már a XIX. században több magyar művész zokon venné. Előként talán a nagy rajzmester Zichy Mihály vagy Barabás Miklós, reformkorunk kiválóságainak nemcsak festője, hanem rajzolója. A rajz (kőrajz, ónvesztő-, kréta- és tollrajz) a legnagyobbaknál végleges műnek számít máshol Európában, nemcsak a virtuóz ecsetrajzú Távol-Keleten. Nyugat boldogabb tájain visszatérhetünk az elemzéskor Goyára, Daumierre, Holbeinre, Cranach és Dürer mesterre. Majd eljutva a kódexek, az ikonok, a korai falképek kifestőkönyvszerű rajzolataihoz azt látjuk, hogy mindnek az alapja a vonal. Ez a tény azt üzeni, hogy a rajz nem másodrendű a műfaji „virágok vetélkedésében” – különösen nem, ha az újabb korok vegyes technikáit vesszük elő. Rajz és festészet határát a színek és eszközök használata áthatja attól függően persze, hogy az absztrakcióban milyen szempontok az elsődlegesek, meddig hatolunk magunk is az elvonatkoztatásban; ha külső szereplők vagyunk: milyen beállítottsággal viszonyulunk egy alkotáshoz (vö. az írásművek olvasatával). Ne horgonyozzunk le ezért se a nyugati, se a keleti műszemléletnél, témánk oldja is a tárgykor határvonalait, szintúgy a képzőművészet és az iparművészet határait. S ettől a ponttól visszakézből cáfolja az ismertetők állítását a (magyar) grafika története.

Más, a fölvezető tételre hajazó rögeszme alapja sem szilárd. Az egyik, hogy egy vázlat (kroki, skicc) csak lépcsőfok lehet a nagy műhöz vezető úton. Holott ez mutatja meg igazán a művész alapvető, mással nem helyettesülő kvalitásait: az anyaggal való egyszeri találkozás minősége, a tér síkká transzformálása, na meg az előadásmód. Jól látjuk, hogy az avatott kéz a sokszorosító műfajoknál

NAGY ANDRÁS (1953) grafikus, könyvtervező, a *Hitel* képszerkesztője.

1 2014. március 2.–június 29.

(karcoknál, metszeteknél) is megőrzi a kompozíció lendületét. S tegyük hozzá, a linó- és fametszésnél az anyaggal való találkozás más ugyan, de az első nyomat okozta élményt nehéz visszaadni.

Sokadik klisé: így és így rajzolnak a szobrászok, amúgy meg a festők. Ilyenkor felhoznak egy-egy Izsó Miklós- és Ferenczy István-vázlatot, Rippl-Rónai-pasztellt vagy párcrajzot. (Ismét a szerencsésebb égtájról Rembrandt rézkarcát egy viharos tájról, Michelangelo vagy Leonardo egy-egy kiszemelt példáját. Noha ők úgy rajzoltak, ahogy éppen jól esett, de még inkább, ahogy kellett, a műfaji lehetőségeknél a végsőkéig hatolva. Leonardo a magzattanulmánya után másnap talán egy öldöklő csatagépet szerkesztett, az erőteljes kontúrokkal dolgozó Michelangelo lenge mályvaszín fátylat vont elkárhozó izomkolosszusainak szemérmére a Sixtus-kápolnában.) A magyarokat nézve sem helyes leragadni ott, hogy a szobrászoknak a plaszticitás az alapvetés a rajzban. Ferenczy Béni tanulmányai ugyan nagyrészt ezt a vonalat követik, de minél többet rajzolt, annál inkább szakadt el a szobrászának vélt modortól. A szélütés éppen akkor érte, amikor a szénrajzainál a grafika mezsgyéjére tért. Reszketős balkezes rajzai eztán a megható kifejezésvágyról tanúskodnak. Borsos Miklós a lendületes tusrajzai miatt sem felel meg a sablonos elképzeléseknek, s mi legyen Egryvel, aki szénrel és krétával hol őserővel zúdul a témára, hol pedig alig érinti a papírt? Egy telivér tomporú hátaakt szénrajzot elnézve, a festők között Nemes Lampérth József szintén hiedelemromboló példa lehet. Kő Pál szobraira szertelenül kúsznak fel a kétdimenziós rajzok, mongol lovait veri a szálkás vihar, ellenben Kass János Mózes-fej grafikája márványtömbbé változik. Elemezhetnénk, hogy mennyire kötődik a kinetikus szobrászok rajzi világa szobraikhoz, s fölfoghatjuk-e az effektusok mozgását, erővonalait grafikának? Természetesen. Az erővonalakból és szoborvázból térgrafikát kialakítók viszont azt üzenik, nézzük a látványt másképpen. Szalay Lajos a szertelenül is célszerűen bolyongó vonal pályáiban észrevehetjük, ahogy a gomolygással ölelt testeken végtelenítve futó vonalak szoborképző elemként viselkednek.

A grafikai felületrendezés izgalmasan ingoványos tája a műfaji átfedéseknek. Mikor változik egy gesztusmű pusztá guszta meditációs hatásvadászattá, az atomkor barlangrajza már nem is öncélú dekorációvá, hanem belsőépítészeti kellékké, csomagolóeljárássá? Tényleg azzá válik, vagy tekintsük kortünetnek e játékos felületesség elterjedését?

Mellőzhetjük ezek után az építészek szabadkézi cselekedeteit? Az építészet a legfőbb mutatója annak, hogy elhanyagolhatatlan a szabadon futó, mégis fegyelmezett rajz a tervezésben. Ronchamp Miasszonyunk kápolnájának lendületes vonalvezetése, Sydney operaházának dagadó vitorlái, egy sor természeti mintából átrajzolt bimbó-, gubó-, toboz-, csigaalakzat mind elképzelhetetlen a gesztusszerűen születő első ötlet feltételezése nélkül. Esztétikai értékeiben megmutatja a különbséget a tervezőprogramok szisztémáihoz képest, ami csak egy következő fázis. Felértékelődik az előre gyártott világban egy eleven Medgyasszay István-, Kós Károly- és Makovecz Imre-látomás.

A rajz egész kultúránkat beszövi, ahova nézünk, rajz terem, a világ végtelen rajzterem. Már maga a magyar rajzfilm is kultúrtörténeti lexikon, benne csapatosan a jeles grafikusok, a szabadkézi munkák közé számítva a homokrajz-filmet. Ezúttal nem fújja el a szél, mint a porba írt terveket, nem olvad szét, mint hóba vizelt szívküldi szív. S mennyi történelem előtti, szabadalom nem védte rajzi megnyilatkozást vehetnénk ide a jelenig, a zakkant falfirkálók vizuális terrorjáig, a fizikakönyv sarkán pergetett fázisrajzokig. Ezeknek is megvan a magasan értékelt párhuzama bizonyos képregények között vagy az elvont gesztusképeknél.

Mindig ott a bibi (jelesül a népszerű koncepció melletti részletekben), ahol a jó minőséghez odaspekulálják a gyengét, a zseni műve mellé kiteszik azoknak a munkáját is, akiket oda szeretnének besorolni, mutatván: hozzá mérhetők a miénk. Más vezeti az elkötelezett mestert, minden helyzetben azt nézi, elérhet-e valami eredményt tudása átadásában. Védtelen az egykori nagyság, örüljön, hogy itt fémléphet ingyen. A MODEM-ben is ezt a sportot üzték a kurátorok, s pár kiállító a silányságot szaporítja. Miért ez a tünet kicsiben és nagyban? Milyen jó volna csak a pozitív vonásaival foglalkozni az említett válogatásnak, hiszen olyan nevekkel találkozunk, mint Barcsay Jenő, Gulácsy Lajos, Vajda Lajos és a kortársak között komoly életművet létrehozó Maurer Dóra, Vojnich Erzsébet (a teljesség igénye nélkül kiemelve).² Betudhatnánk ezt a sokoldalúan egyoldalú kísérőjelenséget annak, hogy a programmotívumnak, kifejtésnek kívánt helyet csinálni a kiállítás, arányait tekintve szép számú fiatallal nyitva. Látszólag szavunk se lehet, de a kétségtelenül nagy rajzolóként ismert vagy remélhetőn ötven év múlva is elismert mesterek mellett, bizony, a jelenben nem elsősorban rajzi képességgel, hanem inkább véleményhabveréssel felnagyított, fakezú alkotók is kiállítanak, akiknek, ha van a programjukban valami, ott a nyilvánvalóan beteg valóság vonalas tükrözése élen jár. Hiányolhatók ilyen alapon a karikatúrás attitűdjeikről ismert rajzoló, mégis inkább a stílus nagymesterei, a vonal drámai hegedűművésze, Kass János, a modoráért és ötleteiért egyaránt szerethető Réber László. Sokféleképpen lehet, szabad és szükséges rajzolni. Mégis, a közelmúlt izgalmas rajzolóitól alig mutat valamit a kiállítás,³ s a maiak

2 A kiállítók: Ádám Zoltán, Albert Ádám, Ámos Imre, Anna Margit, Asztalos Zsolt, Babinszky Csilla, Bak Imre, Barcsay Jenő, Bukta Imre, Chilf Mária, Csáki László, El-Hassan Róza, Faa Balázs, Galánta György, Gerber Pál, Gruppo Tökmag (Kovács Budha Tamás, Tábori András), Gulácsy Lajos, Györffy László, Hámos Anett, iski Kocsis Tibor, Kelemen Károly, Keserű Károly, Király András, Kondor Attila, Kondor Béla, Kovács Attila, Kovács Péter, Kupcsik Adrián, Lakner László, Maurer Dóra, Mécs Miklós, Mednyánszky László, Nagy Balogh János, Nagy István, Navratil Judit, Nemes Csaba, Németh Róbert, Nyári István, Pinczehelyi Sándor, Somogyi Laura, Szemző Zsófia, Szij Kamilla, Szórényi Beatrix, Szűcs Attila, Tibor Zsolt, Tihanyi Lajos, Tót Endre, Tóth Menyhért, Uitz Béla, Agnes von Uray (Szépfalvi Ágnes), Vajda Lajos, Varga Ferenc, Vécsei Júlia, Vojnich Erzsébet, Wahorn András.

3 Pl. Berki Viola, Cseh Gusztáv, Csohány Kálmán, Deák Ferenc, Hincz Gyula, Kernstok Károly, Kmetty János, Koffán Károly, Pásztor Gábor, Plugor Sándor, Raszler Károly, Reich Károly, Rékassy Csaba, Szántó Piroska, Szász Endre, Tulipán László, Würtz Ádám, Zsögödi Nagy Imre...

közül kifejezetten a vonalban kedvüket lelő legjobbak sincsenek itt.⁴ Nem azért, mert műveik túl készen lennének, hiszen a Debrecenben kiállított munkák egy része szintén több technikai fázison átment alkotás. Vázlattal vagy kész művel számos példa(kép) hiánya feltűnő – könnyedén beférnének a kiállítás fő koncepciójába, nem elégséges indok a hangsúly jelenre helyezése.

Belátva, hogy a debreceni próbálkozás mégsem lehet parttalan, s szükséges volt falak közé szorítani, elvonási tünet helyett ki-ki elképzelteti kedves rajzkiállítását vagy felidézheti ilyen élményeit.⁵ A vélt művészi (legyen csak ízlésbeli) hovatartozás gyermekbetegségeitől eltekintve szórakoztató kiállításon vehetünk részt. A részvételt hangsúlyozva, nyelő próbálkozás ilyenkor a kísérletezés felkínálása (a kitett eszközökkel), bár az előképek és példák társaságában egészen más élmény rajzolni, mint a szűz aszfalton, de a rajzszabadságnak – mondjuk így – más helyzete így is bejön, akár egy versrejtvényhiány kiegészítésénél vagy tovább írásánál lenne. A kiállítás kitekint saját teréből, remélve: nem szorul a rajz szimpla performanszként kiállítási térbe, sem óvodai, sem iskolai, sem rajzsakköri állapotában, ha meg meri haladni a „hogyan lesz a tojásból kisnyuszi / arany keze van ennek a gyerekeknek” szintet.

Alapismeretként tudjuk: az agyműködés területi szereposztásában elkülönül a vizuális és a logikai feladatkör, s ha megadatott, alpjáraton, ösztönszinten ennek megfelelően használhatjuk adottságainkat. Központi idegrendszerünket ekként is edzésben kell tartani, veszélyes az eltunyulás és képzetlenség okozta esztétikai nyomor. Hát nem elég baj az embernek a tér kétdimenziós láttatása, még az ízléssel is törődjön? Igen, így lehet alkalmas olyan vizuális közlésre, amit a közösség élvezhet, s ettől lesz képes becsülni amit egy mester alkot. Az ízlésnevelés, a felfelé törekvés közérdek. Az ám, Hazám! Ha a bürokrácia végleg kifúrná iskoláinkból az esztétikai képzést és gyakorlatot – mint ahogy a zeneoktatásban a Kodály-elv esett el a hamis haszonelvűség és ellenérdekeltség nyomulása következtében –, az száznál is több végkifejletre vezetne. Pont olyanhoz, mint amit az írásműveknél a szélsőséges értékfellátás, lehúzás okozott a magyar észjárás és nyelvi kultúra kárára. Zagyva, artikulátlan téblábolást, poénkodást a papíron vagy még azon se. A látványnál maradvány: az értékes és értéktelen fölkavarodásának pokla előtörlődik a műemlékeket területjelzéseikkel betérítők eltévedt egyedfejlődését mutatva. Mellette a háborgó gyomor valósága már föl se tűnik.

Mennyire képes visszaállítani a vonal nimbuszát és az esztétikai kíváncsiságot a kiállítás? Inkább az esély szükségességét mutatja. A zsebkütyü felületét buzerálni nem nagy kunszt. De legalább egy eredeti szóvirágot küldjenek, lásuk mire képes a képes magyar beszéd! Szabadkéz, szabadszáj, szabadláb!

4 Pl. Balla Margit, Filep Sándor, Gross Arnold, Gyulai Líviusz, Kuszto Endre, Muzsnay Ákos, Nosek László, Orosz István, Orosz János, Somogyi Győző, Sulyok Gabriella, Szabados Árpád, Szemethy Imre, Tassy Béla, Urai Erika, Vida Győző, Z. Erdei Anna...

5 Pl. „Lényegi rajzok” – 11 képzőművész grafikai kiállítása. 2012, Nemzeti Táncszínház Galériája.

Szurkoljunk, hogy a kéz nélkül is rajzolóknak és festőknek ne apadjon a kifejezésvágy. Azokban se, akik nem tudják magukat másképp kifejezni, értéket kihozva magukból. Nem mellesleg, egyedi teremtmények vagyunk az egyedi kifejezőmód lehetőségével. Ám aki lemond erről (akit szégyelltetnek ettől), nem tudja meg, milyen az nem szabványok között bogarászni. Petőfi (nem volt egy Benczúr) nem szégyellte tollrajzát Aranyról. A rajzos, kézíratos papírlapot ma nagyra tartjuk. Nem pusztán azért mert az övék, sokkal inkább az elevensége megragadó, mint találó, kifejező jelenség kedvelhető. Arany János finom, csavaros kritikával ezt írta a portré alá: „Arczom vonását ez ábrázolatban / Szemed hiszem hogy híven fölleli. / De úgy ha 'a mit a festő hibázott / A költő azt utána képzei.”

Egry József: Tövískoszorús Krisztus (pasztell, 1940 körül)

